

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.7; 342.4

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.1/04>**Колодій О.А.**

Національна академія внутрішніх справ

ФУНКЦІЇ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ: ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті розкрито поняття та ознаки функцій конституційно-правового статусу Українського народу. Виокремлено види функцій конституційно-правового статусу Українського народу.

Визначено, що загально-цивілізаційна функція є передусім основою для міжнародної інтеграції та співпраці, адже Український народ є суб'єктом загальносвітової спільноти. Він не може забезпечити власне існування та еволюційний розвиток, перебуваючи в ізоляції. Проте інколи стверджують, що це положення тлумачиться на шкоду державному суверенітету, але основоположним (первинним) є саме народний суверенітет, а для його забезпечення існує державний. Останній має право на існування тільки тому, що є необхідним для забезпечення реалізації народного суверенітету.

Стверджується, що у сучасній гуманітарній науці існують різні теорії суспільства. Наприклад, громадянське, одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите суспільство, але для будь-якого з них характерна наявність інтегративних зв'язків, взаємодії та взаємозалежності.

Відзначено, що громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що Український народ є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів.

Запропоновано під сутністю державоутворюючої функції Українського народу розуміти такий напрям його діяльності, який характеризується первинною, постійною, верховною, універсальною, установчою його владою на управління державою та прийняття остаточних рішень з усіх питань загальнодержавного значення. Державоутворююча функція Українського народу – це його реальна можливість самостійно визначати свою долю та розпоряджатися нею, створювати таку державу, яка відповідає його інтересам, потребам та побажанням.

Соціально-регулятивно-охоронна функція конституційно-правового статусу Українського народу здійснюється насамперед завдяки цілеспрямованому або неконтрольованому створенню різноманітних соціальних норм.

Ключові слова: Український народ, правосуб'єктність, гарантії конституційних прав, права та обов'язки, конституційно-правовий статус Українського народу.

Постановка проблеми. У статті увага буде акцентовуватися на основних функціях конституційно-правового статусу Українського народу. Однак насамперед хотілося б зазначити, що джерелом функцій конституційно-правового статусу Українського народу є цілі, які ним переслідуються. Беззаперечно, такими найбільш важливими цілями є, по-перше, забезпечення власного існування, по-друге, еволюційний розвиток Українського народу. Саме для реалізації цих цілей є логічно обґрунтованим виокремлення загальноцивілізаційної, суспільствоутворюючої, державоутворюючої, соціально-регу-

лятивно-охоронної та інших функцій, завдяки яким формуються та існують людська спільнота загалом, національні, у кожній окремій країні, суспільство, держава, місцеве самоврядування, соціальні регулятори, а у середовищі останніх існує право.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання поняття, ознак та видів функцій конституційно-правового статусу Українського народу були предметом наукових досліджень широкого кола науковців, таких як Ф.П. Шульженко, Г.Г. Демиденко, О.В. Петришин, С.Д. Гусарев, А.Ю. Олійник, О.Л. Слюсаренко.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження поняття, ознак та видів функцій конституційно-правового статусу Українського народу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Певно, що насамперед серед основних варто назвати загальноцивілізаційну функцію Українського народу. Цивілізація – це 1) рівень суспільного розвитку і матеріальної культури, досягнутий тією або іншою суспільно-економічною формацією, а також ступінь і характер розвитку культури певних епох і народів; сукупність виявів досягнутого ступеня суспільного розвитку; 2) сучасна культура, прогрес, освіта; 3) третій ступінь у розвитку людської культури, якому передують два інші, а саме доба дикунства й доба варварства [1, с. 207].

Грунтуючись на вищевикладеному, звертаємо увагу на «Малу енциклопедію етнодержавознавства», у якій зазначається, що «формування етнічної території нерозривно пов'язане з існуванням на ній певного етносу. Український етнос впродовж тисячоліть на теперішній державній етнічній території творив реальне життя у всіх вимірах – духовне, соціальне, матеріальне. Минали бурхливі століття, а він героїчно відстоював свій природний життєвий простір, скріпившись навіки найвищою цінністю – мовою, спільністю, самосвідомістю, емоційністю, врешті ментальністю, створивши цілий світ духовної та матеріальної культури. Будучи за своєю природою доброзичливим, гостинним, він приймав у своє етнокультурне середовище групи іншого біоценозу. Отже, основою У. н. є етнічні українці, тобто корінне населення України, а також представники інших націй та етнічних груп, які ідентифікують себе з етнічними українцями в сфері економічного, соціально-політичного, культурного життя та менталітету» [2, с. 634].

Аналізуючи загальноцивілізаційну функцію Українського народу, наголошуємо насамперед на тому факті, що Український народ вніс значний вклад у створення загальноцивілізаційних правових надбань. Так, С. Ерліх є основоположником теоретико-методологічного обґрунтування нового соціолого-правового підходу до розгляду соціальних явищ, у зв'язку з чим «пов'язується офіційне народження нової галузі науки – соціології права» [3, с. 1]; під керівництвом гетьмана П. Орлика з'являється одна з перших у світі демократичних конституцій «Пакти і Конституції законів та вольностей Війська Запорозького» (Конституція Пилипа Орлика від 5 квітня 1710 р.)

[4, с. 122]; Л.Й. Петражицький є одним із засновників самобутньої психологічної теорії права, головним завданням якої є прагнення звільнити теорію права від вузького юридичного догматизму [5, с. 188]; Б.О. Кістяківський, базуючись на методологічному плюралізмі, обґрунтовує синтетичну (інтегративну) теорію права, за якою існує чотири теоретичних визначення права (державно-організаційне, соціологічне, психологічне, нормативне) та два «технічні поняття», а саме юридико-догматичне та юридико-політичне [5, с. 192]; М.С. Грушевський одним із перших визначав державу як «суверенний союз народу» та наполягав на безкласовості Українського народу [5, с. 206].

Варто також визнати, що загальноцивілізаційна функція є передусім основою для міжнародної інтеграції та співпраці, адже Український народ є суб'єктом загальносвітової спільноти. Він не може забезпечити власне існування та еволюційний розвиток, перебуваючи в ізоляції. Проте інколи стверджують, що це положення тлумачиться на шкоду державному суверенітету, але основоположним (первинним) є саме народний суверенітет, а для його забезпечення існує державний. Останній має право на існування тільки тому, що є необхідним для забезпечення реалізації народного суверенітету.

Не менш важливою є суспільствоутворююча функція. У 6-томній «Юридичній енциклопедії» зазначається, що «суспільство – у широкому розумінні відособлена від природи частина матеріального світу, що є формою життєдіяльності людей; сукупність відносин між людьми, що складаються у процесі їх спільної діяльності. Термін «суспільство» застосовується і у вузькому значенні задля характеристики певного типу С. (первіснообщинне С., рабовласницьке С., феодалське С. тощо) або населення певної країни (українське С.)» [6, с. 728].

Слід визнати, що у сучасній гуманітарній науці існують різні теорії суспільства. Наприклад, громадянське, одержавлене, індустріальне, постіндустріальне, інформаційне, відкрите суспільство, але для будь-якого з них характерна наявність інтегративних зв'язків, взаємодії та взаємозалежності. Будь-якому суспільству завжди властиве щось спільне, чим можуть бути публічні та приватні інтереси, минуле, сучасне і майбутнє, сім'я, поділ праці, солідарність, мова, менталітет, соціальні регулятори, рівень розвитку продуктивних сил, держава тощо. Зазначені інтегративні зв'язки, взаємодія та взаємозалежність об'єктивно існують між усіма інституціями суспільства, а саме

націями, національними меншинами, корінними народами, соціальними та етнічними групами, територіальними громадами, що об'єднані спільним проживанням, політичними партіями, громадськими об'єднаннями, окремими громадянами. Саме завдяки цим зв'язкам, взаємодії та взаємозалежності утворюється соціально-політична спільність – народ.

У такий спосіб народ як цілісна одиниця стає народом, що посвідчується утворенням національного суспільства та держави. Це є проявом первісної, природної установчої влади, а саме єдиної влади, якій монополює та безпечливо належить право створювати суспільство, державу, правила співіснування та співмешкання, визначати умови проживання у суспільстві та державі.

Беззаперечно, одним із найбільш важливих завдань Українського народу є формування громадянського суспільства. Щодо цього шеститомна «Юридична енциклопедія» та «Великий енциклопедичний юридичний словник» зазначають, що «громадянське суспільство – суспільство з розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими відносинами і зв'язками, яке взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії і права. Побудова громадянського суспільства є метою суспільного розвитку, засобом всебічного забезпечення інтересів, прав та свобод людини і громадянина» [7, с. 143].

Отже, громадянське суспільство характеризується розвиненістю та соціальною солідарністю, яка означає, що Український народ є єдиною спільнотою, яка організовано здатна захищати загальнонародні, колективні (групові) та індивідуальні інтереси своїх членів. Громадянське суспільство, окрім єдності інтересів, має також відрізнитися своєю приватною власністю, сформованою системою недержавних інституцій, здатних його захищати, а за необхідності – протистояти державі. Саме громадянське суспільство має бути спроможним формувати демократичну, соціальну та правову державу, адже остання з'являється лише в умовах існування громадянського суспільства. Поза його існуванням така держава є неможливою.

Водночас діалектика становлення громадянського суспільства свідчить про те, що воно засновується на засадах самовиникнення, самодостатності, саморегуляції та власного розвитку і завжди має намагатися обмежувати вплив держави на інститути та процеси, які в ньому відбуваються. Однак на початкових етапах його розвитку, тобто в умовах, коли тільки починають формува-

тися його ознаки, принципи, інститути та структури, держава повинна сприяти їх становленню, інакше громадянське суспільство буде формуватися довго й болісно.

Під час формування громадянського суспільства важливо, щоби політично ініціативні його лідери, партії, групи та прошарки утворили інститути громадянської самоорганізації та самоврядування, розвинули у його середовищі навички громадянської єдності та солідарності. Проте це зовсім не означає абсолютної однорідності, відсутності різних інтересів та прагнень у середовищі громадянського суспільства. Це насамперед вимагає вміння їх консолідувати, об'єднати для досягнення загальнонародних цілей.

Є всі підстави віднести до функцій конституційно-правового статусу Українського народу державоутворюючу функцію, але під час її розгляду доцільно насамперед звернути увагу на визначення держави. Отже, «держава – територіальна організація влади, яка об'єднує населення на засадах громадянства, здійснюється за посередництвом апарату управління шляхом ухвалення і реалізації законів та інших правових актів задля забезпечення функціонування та сталого розвитку суспільства, захисту прав людини і громадянина» [8, с. 89]. Враховуючи зазначене визначення, зазначаємо, що витоки цієї функції ґрунтуються на теорії суспільного договору.

Таким чином, сутність цієї функції полягає у невід'ємному та природньому праві Українського народу утворювати, змінювати, контролювати, ліквідувати власну державу, а також управляти нею. Український народ, до речі, як і будь-який інший, що проживає в умовах демократії, утворює, змінює, контролює, ліквідує власну державу, а також управляє нею для задоволення публічних інтересів, тобто інтересів тих соціальних груп, із яких він складається. Зрозуміло, що публічні інтереси можуть реалізовуватися за умови непорушності конституційного ладу, стабільності інститутів публічної влади, територіальної цілісності, політичної, економічної, ідеологічної та іншої незалежності та самодостатності, інших якісних характеристик. Саме для забезпечення вищевикладеного утворюється держава. За умови реальності зазначеного ніби відбувається ототожнення народу і держави, розуміння й визначення держави через народ, і навпаки.

Отже, сутність державоутворюючої функції Українського народу полягає у тому, що це такий напрям його діяльності, який характеризується первинною, постійною, верховною, універсаль-

ною, установчою його владою на управління державою та прийняття остаточних рішень з усіх питань загальнодержавного значення. Державоутворююча функція Українського народу – це його реальна можливість самостійно визначати та розпоряджатися своєю долею, створювати таку державу, яка відповідає його інтересам, потребам та побажанням.

Будь-який народ, зокрема Український, повинен мати можливість утворювати, змінювати, контролювати, ліквідувати не тільки власну державу, але й її органи. Це стосується інших інститутів публічної влади, мається на увазі насамперед система місцевого самоврядування. Саме тому визнається первинним народний суверенітет, запроваджується безпосереднє та представницьке народовладдя.

Держава зобов'язана представляти загальні інтереси народу, регулювати та охороняти суспільні відносини за участю народу, забезпечувати розвиток суспільства в інтересах народу, допускати можливість саморозвитку народу, нести відповідальність перед народом, виражати загальні інтереси більшості, враховувати інтереси меншості та максимально узгоджувати їх. Народ зобов'язаний забезпечувати розвиток своєї держави, захищати її суверенітет, територіальну цілісність, недоторканість, економічну, інформаційну та іншу безпеку.

Оцінюючи відносини між народом та державою, маємо врахувати, що саме народ як єдине джерело влади наділений правом визначати, які рішення влади є справедливими, добровільно підкорюючись їм, що є основоположним чинником стабільної та процвітаючої держави. Народ є основним суб'єктом вибору, реалізації та функціонування державної влади, це є основоположною умовою її існування, що проявляється у визнанні ним наявної влади, позитивному схваленні влади та добровільному підкоренні їй, тобто взаємовідносини між Українським народом та українською державою повинні мати договірний та стійкий характер, за якого визнається первинність суверенітету Українського народу, який його реалізує через державну владу від імені усього суспільства та через місцеву владу від імені територіальної громади села, селища міста.

Тісно пов'язана з попередньою соціально-регулятивно-охоронна, насамперед правоутворююча, функція конституційно-правового статусу Українського народу.

Соціально-регулятивно-охоронна функція конституційно-правового статусу Українського

народу здійснюється насамперед завдяки цілеспрямованому або неконтрольованому створенню різноманітних соціальних норм. При цьому під соціальними нормами розуміють «загальні правила поведінки людей у суспільстві, що зумовлені об'єктивними закономірностями, є результатом свідомо-вольової діяльності певної частини чи всього суспільства і забезпечуються різноманітними засобами соціального впливу» [9, с. 103]. Також доречно стверджується, що «соціальні норми – це правила поведінки загального характеру, які виявляють волю певної частини населення або всього суспільства і гарантуються різними засобами соціального впливу» [10, с. 226].

Існують різноманітні підстави для класифікації соціальних норм, а тому розрізняють політичні, організаційні, етичні, естетичні, технічні, правові, моральні, звичаєві, корпоративні, релігійні та інші норми. Однак беззаперечним є те, що найбільш важливими у регулюванні та охороні суспільних відносин є правові норми, або норми права, які утворюються у результаті процесу правоутворення, тому зауважимо, що під правоутворенням розуміють «правове поняття, що охоплює різні форми та способи виникнення і буття права, його упорядкування і розвитку, зокрема: а) його зовнішнє відображення в правових письмових документах (нормативних актах, угодах, судових прецедентах тощо); б) існування в ненормативному вигляді (правосвідомість, правові принципи, правові теорії і концепції, конкретні правовідносини тощо); в) процеси виникнення правових моделей поведінки та їх фактичної реалізації» [11, с. 189].

Отже, правоутворення, яке реалізується Українським народом, – це процес, який передбачає з'ясування необхідності у регулюванні та охороні певних суспільних відносин, усвідомлення їх сутності, первинне формулювання найбільш загальних правил поведінки, їх юридичне оформлення у вигляді норм та принципів права. Ще раз хотілося б наголосити на тому, що цей процес відбувається безперервно тому, що постійно виникають нові типи та види суспільних відносин, з'являються нові суб'єкти, які наділяються власними правовими статусами, а ті суб'єкти, які вже їх мають, постійно домагаються розширення, зміни та модифікації своїх правових статусів.

Висновки. Усе вищевикладене дає змогу виокремити найбільш важливі кваліфікуючі ознаки функцій конституційно-правового статусу Українського народу та сформулювати їх визначення таким чином:

1) закріплюються або повинні передбачатись у Конституції, законах та підзаконних нормативно-правових актах України;

2) є основними комплексними напрямками діяльності Українського народу, що зумовлено необхідністю його подальшого розвитку;

3) мають цілеспрямований характер, який пояснюється загальною метою розвитку Українського народу;

4) відображають соціальне призначення та роль Українського народу серед інших народів, світової спільноти загалом;

5) є багатоманітними та поширюються на всі сфери життєдіяльності суспільства (гуманітарну, політичну, економічну, соціальну, духовну системи тощо), тому мають відповідний зміст;

б) впливають зі змісту елементів (складників) конституційно-правового статусу Українського народу, у своїй сукупності визначають його пра-

вове становище як суб'єкта різноманітних правових відносин;

7) знаходять своє подальше втілення у функціях суспільства, держави, соціальних норм, насамперед права.

Сформульовані ознаки дають змогу запропонувати власне визначення функцій конституційно-правового статусу Українського народу: це передбачені у нормативно-правових актах, основні, комплексні напрями діяльності Українського народу, що зумовлені необхідністю його подальшого розвитку, відображають його соціальне призначення та роль серед інших народів, світової спільноти, поширюються на всі сфери життєдіяльності суспільства, впливають зі змісту елементів конституційно-правового статусу і знаходять своє подальше втілення у функціях суспільства, держави, соціальних норм, насамперед права.

Список літератури:

1. Словник української мови : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І.К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 11. 699 с.
2. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України; Інститут держави і права ім. В.М. Корецького ; редкол.: Ю.І. Римаренко (відп. ред.) та ін. Київ : Довіра: Генеза, 1996. 942 с.
3. Кобан О.Г. Соціологічна теорія права Є. Ерліха : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2014. 24 с.
4. Шульженко Ф.П. Історія політичних і правових вчень : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 464 с.
5. Історія вчень про державу і право : підручник / за ред. Г.Г. Демиденка, О.В. Петришина. Харків : Право, 2008. 240 с.
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 5 : П–С, 2003. 736 с.
7. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ : Українська енциклопедія, 1998. Т. 1 : А–Г. 672 с. ; Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
8. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 3 : Загальна теорія права / редкол. О.В. Петришин (голова) та ін. ; Національна академія правових наук України ; Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. 2017. 952 с.
9. Гусарев С.Д., Олійник А.Ю., Слюсаренко О.Л. Основи загальної теорії держави і права (терміни, визначення, елементи змісту). Київ : НАВСУ. 1998. 237 с.
10. Цвік М.В., Ткаченко В.Д., Богачова Л.Л. та ін. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів. Харків : Право, 2002. 432 с.
11. Лисенков С.Л., Колодій А.М., Тихомиров О.Д., Ковальський В.С. Теорія держави і права : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 448 с.

Kolodii O.A. FUNCTIONS OF THE CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS OF THE UKRAINIAN PEOPLE: CONCEPTS, SIGNS AND CLASSIFICATION

This scientific article reveals the concepts and features of the functions of the constitutional and legal status of the Ukrainian people.

The types of functions of the constitutional and legal status of the Ukrainian people are singled out. It is determined that the general civilizational function is, first of all, the basis for international integration and cooperation, because the Ukrainian people are a subject of the world community. It cannot ensure its own existence and evolutionary development while in isolation.

However, it is sometimes argued that this provision is interpreted to the detriment of state sovereignty, but the fundamental (primary) is the people's sovereignty, and to ensure it there is a state. The latter has the

right to exist only because it is necessary to ensure the realization of people's sovereignty. It is argued that there are various theories of society in the modern humanities, such as civil, state, industrial, post-industrial, informational, and open societies, but each is characterized by integrative connections, interactions, and interdependencies.

It is noted that civil society is characterized by development and social solidarity, which means that the Ukrainian people is the only community that is able to protect the national, collective (group) and individual interests of its members. It is proposed to understand the essence of the state-forming function of the Ukrainian people to understand such a direction of its activity which is characterized by primary, permanent, supreme, universal, constituent power to govern the state and make final decisions on all issues of national importance.

The state-forming function of the Ukrainian people is its real opportunity to independently determine and manage its own destiny, to create such a state that meets its interests, needs and wishes.

The social-regulatory-protective function of the constitutional and legal status of the Ukrainian people is carried out, first of all, due to the purposeful or uncontrolled creation of various social norms.

Key words: *Ukrainian people, legal personality, guarantees of constitutional rights, rights and responsibilities, constitutional and legal status of the Ukrainian people.*